

SCURTĂ ISTORIE A FORMĂRII INSTITUȚIILOR ȘTIINȚIFICE ROMÂNEȘTI

Cristina-Maria DABU¹

cmdabu@yahoo.com

ABSTRACT: The earliest documents about the beginnings of the cultural and scientific activities in the Romanian Countries are dated since 11th century AD. Starting with the 17th century, began to appear the first Romanian scientific societies and organizations with role in supporting the spread of culture and affirmation of Romanian experts at national and international level, and through them, implicitly asserting Romanian Countries in the international science and politics. In the late seventeenth century, in 1694, was founded under the guidance of Constantin Brancoveanu the first institution of higher education – the Royal Academy in Bucharest, teaching in Greek language. In 1821 the Greek Academy have been dissolved and replaced with a similar institution in the Romanian language, called “Saint Sava Academy” or The Academy of Science in Romanian language”. A Royal Academy was also founded in Iasi in 1640 by Prince Vasile Lupu. The need for “enlightenment” in the spirit of the Enlightenment ideas that engulfed Europe of the eighteenth century was reflected in the existence of private or public libraries. In addition to the religious literature there are linguistic works now beginning to appear, historical, philosophical, or scientific literature, translated literary works and dictionaries.

KEYWORDS: Omiliar, Royal Academy, Pogor House, Astra Society

Începuturile activităților cultural-științifice pe teritoriul Țărilor Române le găsim consemnate în documentele vremii începând cu sec. XI d.Hr.

¹ Dr. ing. (Consilier Superior CNPAS-DIESC); membru al Diviziei de Istoria Științei a CRIFST al Academiei Române.

Primele informații, deși sporadice ca apariții, evidențiază pentru perioada sec XI-sec. XVI existența unor instituții de cultură pe teritoriul Romaniei, și anume:

- O școală cu predare în limba Latină, înființată în anul 1020 în localitatea Cenad, județul Timiș.

- În anul 1179 este atestată pentru prima oară existența unei biblioteci pe teritoriul țării noastre. Asezământul cultural funcționa în localitatea Igris, județul Timiș, în cadrul abației întemeiate de călugării cisterciți de la mănăstirea burgundă din Pontigny.

- Omiliarul – vechi manual școlar, tipărit în sec XI-XII, existent în muzeul primei școli românești din Scheii Brașovului,

- Bula papală a Papei Bonifaciu al IX-lea menționează în anul 1399 existența unei școli românești și a unei Biserici în Schei.

- În perioada domniei lui Alexandru cel Bun (1400–1432) este atestată existența, în Moldova, a unui cerc de cărturari, din care făceau parte: mitropolitul Iosif, Grigore Țamblac, filozoful Moise, gramăticul Gârda etc.

- Tot în această perioadă, mai precis în anul 1431, este menționat un dascăl, numit Hermann, primul medic cu titlu universitar (*bacalaurio în medicina*) din Moldova, dascăl ce funcționa în cadrul unei alte ctitorii culturale a Domnitorului Alexandru cel Bun: Școala slavonă din Suceava.

- O cronică locală atestă construirea, în anul 1495, unei școli în Scheii Brașovului în apropierea Bisericii Sf. Nicolae.

Nu este exclus ca atât Cronica locală din anul 1495, cât și Bula papală a Papei Bonifaciu al IX-lea din anul 1399, să se refere la aceeași școală și Biserică din Scheii Brașovului. Între anii 1556–1583 Diaconul Coresi va tipări în Schei primele cărți de circulație în limba română, iar primele cursuri în limba română se vor ține începând cu anul 1583.

Academiile Domnești de la București și Iași

Începând cu secolul al XVII-lea, știința românească începe să se dezvolte. Ca urmare, au început să apară primele societăți și organizații științifice românești cu rolul în sprijinirea procesului de răspândire a culturii în rândul poporului, precum și de afirmare națională și internațională a oamenilor de știința români, iar prin intermediul acestora, în mod implicit, afirmarea Țărilor Române pe plan internațional în domeniul științei și al politicii.

La sfârșitul secolului al XVII-lea, în anul 1694, ia ființă, sub îndrumarea domnitorului Constantin Brâncoveanu, prima instituție de învățământ superior – Academia Domnească din București, cu predare în limba greacă. Inițial, instituția de învățământ superior a funcționat în incinta Mănăstirii Sfântul Sava apoi a fost mutată în strada Schitu Măgureanu.

Academia Domnească a fost reorganizată de mai multe ori, în timpul domnitorilor Gheorghe Ghica, Constantin Mavrocordat, Constantin Racoviță și Alexandru Ipsilanti. Limba de studiu a fost limba greacă, la vremea respectivă limba universală a culturii în lumea ortodoxă. Despre dascălii acestui lacaș de cultură se știe ca au fost de origine greacă. Dintre aceștia putem enumera pe Gregorios Constantas (1782–1787), Lambros Photiades (1792–1805), Konstantinos Vardalachos (1803–1815; 1820–1821), Neophytos Doukas (1815–1818), Stephanos Commitas (1816–1818), Benjamin Lesvios (1818).

Printre personalitățile culturii românești care s-au format pe băncile Academiei Domnești și care s-au remarcat ulterior printr-o prodigioasă activitate religioasă, cultural-științifică sau politică, se numără: Grigore Brâncoveanu, Dinicu Golescu, Ion Heliade Rădulescu, Daniel Philippidis, Petrache Poenaru, Eufrosin Poteca, Barbu Știrbei, Alecu Văcărescu, Ienachiță Văcărescu, Nicolae Văcărescu, Manase Eliade, Mitropolii Ungrovlahiei Grigore de la Colțea, Grigore de la Căldărușani, Neofit, Episcopii Chesarie la Râmnic, Chesarie la Buzău, Ilarion la Argeș, Iorotei al Dristrei.

Începând cu secolul al XVIII-lea, sub impulsul transformărilor economice și sociale pe plan internațional, dobândirea unei culturi solide a devenit o necesitate în Țările Române, necesitate conștientizată și concretizată prin depunerea unor eforturi serioase în vederea extinderii învățământului în rândul tuturor păturilor sociale. Într-o scrisoare din 1766 a lui Manase Eliade, alt dascăl vestit al timpului, doctor în medicină și filozofie, director al Academiei Domnești din București se arată cât de mult erau prețuiți și căutați oamenii învățați deoarece „*toți boierii de aici obișnuiesc să angajeze pentru casele lor profesori cu un salariu de 150–200 lei sau chiar mai mult și profesorul are numai copiii boierului, unul sau doi, să instruiască. El ia și masa împreună cu boierul și are tot confortul.*”

Academia Domnească, reorganizată de Constantin Brancoveanu în anul 1707, de Alexandru Ipsilanti în anul 1776 și de Ion Caragea

în perioada 1814–1817, a reprezentat începutul primei perioade din istoria învățământului superior cu limbi de predare greacă și latină, perioadă care a contribuit mult la răspândirea culturii clasice în țara noastră. În urma reformelor domnitorului Alexandru Ipsilanti, din anul 1776, studiile în cadrul Academiei Domnești au fost organizate în 5 cicluri, fiecare dintre ele cu durata de 3 ani. Primul ciclu de trei ani, era dedicat studiului gramaticii limbilor greacă și latină, al doilea ciclu era dedicat studiului literaturii clasice grecești și latine, în cel de-al treilea ciclu se studiau poetică, retorică, etica lui Aristotel, limbile italiană și franceză, în cel de-al patrulea ciclu erau predate aritmetică și geometrie, precum și istoria și geografia iar în ultimul ciclu se studiau filozofie și de astronomie.

În anul 1818 profesorul Gheorghe Lazăr a început să predea primele cursuri în limba română în cadrul Academiei, iar în anul 1821, ca o consecință a mișcării Eteria, Academia în limba greacă a fost desființată și înlocuită cu o instituție similară în limba română, numită „Academia Sfântul Sava” sau „Academia de științe chiar în limba românească”, instituție ce va deschide o nouă etapă din istoria învățământului superior din Țara Românească, aceea a predării filozofiei și științelor în limba română.

În anul 1640 ia naștere în Moldova o instituție similară, „Academia Domnească de la Iași”, ctitorie a domnitorului Vasile Lupu la sugestia Mitropolitului Petru Movilă.

Învățământul, în ambele sale forme, elementar și superior, s-a bucurat de sprijinul domniei. Acest efort era cu atât mai important cu cât în sudul Dunării, în pașalâcurile otomane nu existau școli publice pentru creștini. Pentru fiii mesteșugarilor, ai lucrătorilor sau ai micilor negustori din Muntenia, învățământul se reducea la instrucția elementară din școlile de pe lângă bisericile Sfântul Gheorghe, Colțea și Udricani.

Școala de la Colțea, înființată odată cu spitalul între anii 1703–1707 de către Mihai Cantacuzino, avea doi dascăli, unul pentru științe și altul pentru învățământul elementar.

Vechea școală de slovenie de la Sfântul Gheorghe, pregătea diacii, logofeții sau grămăticii necesari cancelariei și visteriei domnești. Din această școală vor ieși toți traducătorii din veacul al XVIII-lea ai actelor slave, dintre care menționăm pe Lupu Dascălu, Stanciu Iereul sau Popa Floarea.

La 23 ianuarie 1792 domnitorul Mihail Șuțu acordă privilegiul dascălilor de la școala slavo-română de la Sfântul Gheorghe deoarece acolo învățau alături de „*copiii pământenilor și alți străini dintr-o altă țară veniți.*”

În Transilvania învățământul avea o raspândire mai largă. Numai în scaunul Mureșului existau în anul 1778 un număr de 39 de școli, dintre care 16 ortodoxe și 23 unite, după cum reiese dintr-o inscripție a locului. Numărul instituțiilor de învățământ se va ridica în perioada iozefinistă la 72. Pe lângă învățământul organizat, confesional sau de stat, fruntașii români, intelectuali, se implicau activ în educarea poporului, îndreptându-și atenția spre păturile de jos. Deosebit de semnificativ în acest sens este exemplul lui Petru Maior care, mai ales în cei 25 de ani cât a fost paroh al Reghinului și protopop al Gurghiului, s-a preocupat intens de inițierea celor care nu știau să scrie și să citească.

Bibliotecile

Nevoia de „luminare” în spiritul ideilor iluministe ce cuprinsese Europa veacului al XVIII-lea s-a reflectat și în existența bibliotecilor, fie particulare, fie publice aflate în preajma edificiilor de cultură ale vremii. Pe lângă literatura de factură religioasă, acum încep să apară lucrări lingvistice, istorice, filozofice, de drept, științifice, traduceri ori prelucrări din literatura universală, manuale și dicționare

Mari biblioteci, pomenite fie în hrisoavele vremii, fie în relatările călătorilor străini, existau de la începutul secolului al XVIII-lea. Este vorba de celebrele biblioteci ale stolnicului Constantin Cantacuzino sau cea a domnului Constantin Brâncoveanu.

În incinta lăcașului mănăstiresc Văcărești, ctitorie a domnului Nicolae Mavrocordat, se afla și o bibliotecă. Din însemnarile patriarhului Efrem al Ierusalimului, care a cercetat-o, rezultă că ea cuprindea: „*cărți bisericești și profane în diferite limbi, anume grecești, latinești, arăbesti...*”.

În anul 1838, a fost dată în folosință Biblioteca Colegiului Sfântul Sava, având un fond de carte de 1000 volume. Ulterior această bibliotecă va deveni Biblioteca Națională a României.

În orașul Târgu-Mureș exista de asemenea o mare bibliotecă de cultură europeană, înființată prin strădania cancelarului Samuil Teleki. În catalogul bibliotecii se regaseau și o serie de lucrări românești, printre care: *Despre datorii* de N.A. Mavrocordat, tipărită la Lipsca în

anul 1722, *Descrierea Moldovei a lui Dimitrie Cantemir*, ediții tipărite la Frankfurt și Leipzig în anul 1711, tot de Dimitrie Cantemir *Istoria Imperiului Otoman*, vol.1–2 editate la Paris în 1743, Molnar Johann, *Deutsche Walachische Sprachlere* (Viena, 1778), *Petiția românilor din Transilvania* cu note istorice critice de J.C.Eder (Cluj, 1791), *Biblia de la Blaj* (1795), Șincai Georgiu, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* (Buda, 1805).

O altă bibliotecă renumită la acea vreme, de data aceasta cu profil dogmatic, se afla în incinta mănăstirii franciscane din localitatea Călugăreni, pe valea Nirajului. Printre lucrările bibliotecii se regăsesc Ioannes Damascenus, *Opera philosophica et teologica* (Blaj, 1763) și Samuil Micu-Klein, *Acatist* (Sibiu, 1891).

Casinele Române

Începând cu anii 1800, documentele vremii menționează existența unor casini – focare de cultură frecventate de personalități economice, culturale și politice ale timpului și nuclee ale unor viitoare societăți științifice.

Casina română din Brașov

Atestat documentar începând cu anul 1235, întâi cu numele *Corona*, apoi *Barasu* (1252), *Brașo* (1288), *Brașov* (1353), orașul Brașov a dominat viața economică și culturală a secolelor XIV-XVI, în Scheii Brașovului concentrându-se o bogată viață spirituală, grefată pe o intensă și susținută activitate economică, pe care Brașovul a avut-o în contextul permanentelor legături cu Țara Românească și Moldova.

Casina română din Brașov s-a înființat în anul 1835 ca loc de întâlnire culturală pentru negustorii români. Aici au fost promovate ideile privind lupta națională a românilor din Brașov. Printre personalitățile de frunte ale vieții culturale din Țara Românească și Moldova care au activat în cadrul Casinei române din Brașov menționăm pe: Vasile Alecsandri, Alecu Russo, Ion Heliade Rădulescu, Cristian Tell, Gheorghe Magheru și alții.” Istoria Casinei este legată și de marile lupte politice din vremea revoluției de la 1848 și a Memorandumului din anul 1892.

Casina română din Hălmațiu

O altă Casină rămasă în istorie este Casina din Hălmațiu, cunoscută din informațiile transmise de-a lungul timpului ca fiind

o casină a intelectualilor. Sediul inițial al Casinei a fost într-o clădire actualmente proprietatea protopopiatului ortodox, unde, din însemnările timpului, aflăm că era locul de întâlnire al intelectualilor, se citeau ziare, reviste, se jucau cărți, biliard și alte jocuri de societate, iar câteodată se vindeau și băuturi spirtoase dar în cantități mici. După ce casa a fost cumpărată de către protopopiat, casina s-a mutat în casa lui Simion Moldovan, care ținea prăvălie și restaurant, iar după decesul acestuia, în anul 1908, casina s-a mutat în casa lui Simion Rozenzweig, clădire cunoscută și sub denumirea de "Birtul Mare", unde a funcționat până în anul 1935, când s-a dizolvat datorită faptului că cei mai mulți membrii a ei trecuseră la Societatea „VIITORUL”.

Dintre manifestările culturale artistice de sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea desfășurate în cadrul casinei sunt menționate: jocurile de călușari, reprezentațiile teatrale, corurile instruite și conduse de către Mihai Vidu și altele.

Numărul 27/1906 al revistei „FAMILIA”, cuprinde următoarea însemnare despre o reprezentație teatrală din Hălmațiu: „Tinerimea inteligentă română din Hălmațiu și împrejurime va da duminică la 16/29 iulie, cu ocazia adunării generale a despărțământului din Brad, al Asociațiunii din Sibiu (n.n. este vorba de Asociația Astra, Sibiu), reprezentație teatrală în Hălmațiu. Se va juca piesa „URA și DRAGOSTEA”, teatru popular în trei acte de Traian Mager. După teatru dans.”

Casina Română din Blaj

Casian Română din Blaj a fost înființată în anul 1896 și considerată Clubul intelectualilor români blăjeni, locul de desfășurare a unor activități culturale și social-politice patronate de Despărțământul Blaj al societății culturale „ASTRA”, Partidul Național Român, Reuniunea femeilor române greco-catolice din Blaj, Reuniunea intelectualilor români din Blaj, Societatea meseriașilor români din Blaj, Societatea "Marina" a teologilor "Patria", societatea pe acțiuni "Consum" etc. Erau renumite concertele, seratele muzical-declarative, recitalurile corale și instrumentale din incinta Casinei, organizate și dirijate de profesorul și compozitorul Iacob Mureșianu (creatorul "Școlii muzicale" de la Blaj). Prin intensa activitate politică și culturală desfășurată, Casina Română din Blaj și-a câștigat dreptul de a trimite doi delegați, pe Alexandru Borza și Augustin Caliani ca sa o reprezinte la Adunarea Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918.

Casa „Vasile Pogor”

În prezent Muzeul Literaturii Române Iași, Casa „Vasile Pogor” a fost construită în anul 1850 de către vornicul Vasile Pogor, împreună cu soția sa Zoe. Data zidirii imobilului este atestată printr-o piatră hexagonală dezgropată cu ocazia săpăturilor efectuate în vederea restaurărilor, și conținând inscripția, cu caractere chirilice: „V.Pogor 1850 și soția sa Zoe”.

Imobilul are un bogat și lung istoric legat de viața culturală a Iașului fiind loc de întâlnire pentru intelectualitatea orașului, sediul Societății Literare Junimea (1863) și al Revistei „Convorbiri literare” (1867). Dintre personalitățile culturale și politice care au frecventat cercul junimist amintim mai întâi pe cei cinci întemeietori: Titu Maiorescu, Vasile Pogor, P.P. Carp, Th. Rosetti, Iacob Negruzzi, apoi Mihai Eminescu, Ion Creangă, I.L. Caragiale, Ion Slavici, Vasile Alecsandri, Vasile Conta, A.D.Xenopol, N. Gane și alții.

Societatea ASTRA și Despărțămintele acesteia

La 4–7 noiembrie 1861, sub conducerea Mitropolitului Andrei Șaguna, va lua ființă societatea ASTRA din Sibiu – Asociațiunea Transilvană Pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român, cu rol însemnat în emanciparea culturală și politică a românilor din Transilvania. Unul dintre principiile de bază ce a ghidat activitatea societății ASTRA a fost acela care consfințea știința de carte drept criteriu minimal al culturii și al civismului.

Primul președinte al Astrei a fost Mitropolitul Andrei Șaguna, vicepreședinte Timotei Cipariu și secretar George Barițiu.

În anul 1897 s-a hotărât în *Comitetul Central al Astrei* înființarea *Căsei Naționale* cu așezăminte de cultură, care să dispună de biblioteci proprii, să organizeze muzee și să dispună de fonduri necesare organizării de activități cât mai diverse în plan educativ-formativ și cultural-național. Astfel au început să apară Despărțămintele Astrei – Instituții cultural – științifice regionale, cu rol activ în afirmarea politică și culturală a poporului român. În anul 1913, în arhivele ASTREI figurează rapoarte de activitate provenite de la 85 de asemenea despărțăminte.

Despărțământul Dej al ASTREI

Despărțământul Dej al ASTREI (Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român) s-a constituit la 4

iulie 1870, suportând ulterior mai multe reorganizări, pentru ca în anul 1925 să devină despărțământul central județean Someș.

Despărțământul ASTREI din Maramureș

Cu un an înainte de înființarea Astrei, în anul 1860, la Sighetul Marmației, lua naștere „Asociațiunea pentru cultura poporului român din Maramureș”, care își propunea dezvoltarea conștiinței naționale, prin păstrarea și cultivarea limbii române, pregătirea învățătorilor și funcționarilor români.

Odată cu formarea despărțământului maramureșean al Astrei, „Astra Maramureșană” s-a dovedit deosebit de activă încă de la început, demersurile reprezentanților ei, alături de cele ale *Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș* (1861) având ca obiectiv conturarea unui program cultural și național care să împlinească ceea ce spunea încă din anul 1862 Mitropolitul Andrei Șaguna: „*nu vor trece multe zeci de ani și națiunea română va fi regenerată și întinerită în puterile sale intelectuale, industriale și materiale, pentru că națiunea este setoasă după cultură și iluminare, iar membrii acestei Asociațiuni nu vor cruța nici un sacrificiu ce ar condiționa un viitor mai fericit și propășirea națională*”.

Printre primele realizări ale instituției de cultură, în anul 1862 a luat ființă Școala normală de învățători, care va fi frecventată și de elevi din Satmar, Ugocea și Dobaca, iar în august 1869, la Somcuța Mare, va avea loc prima adunare generală a Astrei din nord-vestul României.

O importanță aparte a avut-o înființarea în august 1898, la Seini, a Despărțământului Satmar, care va deveni în anul 1899 Despărțământul Satmar-Ugocea al Astrei. La adunarea de la Seini au fost prezenți Vasile Lucaciu și George Pop de Băsești, delegat al Comitetului central al Asociațiunii Transilvane din Sibiu. Programul adunării anunța că „*Petrecerea de Toamna se va aranja Dumineca în 19 Octombrie st.n. în sala hotelului „Coroana” din Seini, cu ocaziunea adunării cercuale a despărțământului Seini al Astrei. Inceputul la 8 oare seara. Pretul de intrare: 2 coroane de persoana, 5 coroane de familie. Suprasolvirile mărinoase se primesc cu mulțămărită*”.

O nouă adunare generală a Astrei a fost organizată la Baia Mare, în perioada 8–11 august 1903. După doi ani, Vasile Lucaciu va înființa Școala din Sisești, iar în anul 1907, în localitatea Băsești, vor avea loc Serbările prilejuite de o nouă adunare generală a Astrei.

La 20 august 1911 se va forma despărțământul *Vișeu-Iza al Astrei*, iar la 25 februarie 1914 *despărțământul Sighet*. Se pare că activitatea *despărțământului Vișeu-Iza* a fost mai intensă decât cea a *despărțământului Sighet*, deoarece din însemnările epocii rezultă că la Vișeu de Sus funcționa o bibliotecă a Astrei, înființată imediat după constituirea *despărțământului* și înzestrată cu 589 volume, majoritatea donate de Emil Bran, în timp ce în *despărțământul Sighet*, prima informație despre o bibliotecă publică a Astrei apare abia în anul 1927, bibliotecă despre care se menționează că ar fi dispus de 1200 volume de carte, existând în același timp și alte câteva zeci de mici biblioteci ale Astrei la sate. După Marea Unire din anul 1918, în vara anului 1921, se va desfășura la Sighet *Congresul General al Astrei*, primul congres al acesteia în România Mare și în Transilvania întregită cu Partiumul, din care a făcut parte și Maramureșul

Despărțămintele Astra din Banat

Ideea constituirii unei Regionale „Astra” și în Banat a preocupat conducerea asociației încă din primii ani ai perioadei interbelice. Regionalele contribuiau la extinderea influenței culturale a „Astrei” prin sporirea numărului *despărțămintelor* și cercurilor culturale, perfecționarea organizării acestora și eficientizarea acțiunilor întreprinse, contribuind totodată și la întărirea relațiilor cu alte societăți culturale românești. În anul 1925 președintele „Astrei”, Vasile Goldiș, afirma despre Banat: „Banatul are să devină o regiune a Asociațiunii cu autonomia ei precizată în statute noi, tot astfel Basarabia și Bucovina, mai apoi Muntenia, Moldova și Dobrogea. În anul 1927, când s-au constituit Regionalele „Astra Basarabeană” și „Astra Dobrogeană”, pentru continuarea inițiativei de extindere a Astrei și a activității regionalelor în teritoriu, în ședința Comitetului Central al Asociațiunii din 13 noiembrie 1927, s-a discutat și despre situația culturală din Banat, atrăgându-se în același timp atenția asupra implicațiilor financiare ale creării unei asemenea regionale. Ca urmare, hotărârea Comitetului Central privind crearea unui *despărțământ* bănățean a fost amânată în ideea unei discuții inițiale între reprezentanții astrei și frunțașii bănățenilor. Primele demersuri în acest sens s-au făcut la 20 mai 1928, la Oravița, cu prilejul reorganizării *despărțământului* central județean Caraș.

La 28 aprilie 1929 s-a convocat la Bozovici un Congres al *despărțămintelor* bănățene, unde, printre alte probleme înscrise

pe ordinea de zi, figura și aceea a organizării „Astrei Bănățene”. Protopopolul Timișoarei considera că o Regională a „Astrei” în Banat, care să coordoneze activitățile social culturale ar fi mai mult decât benefică pentru provincie. Concluzia Congresului a fost aceea ca în Banat să se înființeze, cât mai repede, o Regională. Numele complet al Regionalei trebuia să fie: “Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român. Regionala Banatului” sau prescurtat „Astra. Regionala Banatului”. În perioada respectivă existau în Banat cel puțin puțin două societăți culturale importante: despărțămintele „Astrei” și Asociația Culturală din Banat, subordonată Bucureștiului.

Constituirea Regionalei era pusă în relație și cu oprirea declinului etnic al Banatului. Problema depopulării Banatului, pierderea progresivă a unui “prețios capital uman și patrimoniu etnic românesc”, a făcut obiectul unei atenții deosebite din partea „Astrei”, ajungându-se la concluzia că numai “o acțiune de disciplinare morală și națională, de trezire la îndeplinirea obligațiilor firești față de neam și țară ar stopa acest fenomen”. În afară de aceste atribuții, conducerea Regionalei putea face apel la concursul secțiilor pentru îndrumarea acțiunilor organizate de către despărțămintele și cercurile culturale: înființarea de școli țărănești, încurajarea industriei casnice în scopul stimulării artei naționale, cunoașterea și conservarea datinilor, tradițiilor, obiceiurilor, cultivarea dragostei și a respectului pentru cultura și istoria națională etc. În proiectul de organizare se făcea un apel pentru colaborare către toate așezămintele culturale principale existente în Banat. Fiecare asociație culturală își păstra patrimoniul, statutul și programul, urmând să colaboreze la organizarea unor activități comune, dar și specifice. Se propunea ca Institutul Social Banat-Crișana să ia în sarcina sa atribuțiile secțiilor demografică și social-economică, Cercul Juridic Bănățean secția juridică și administrativă, Societatea Caselor Naționale, secția caselor culturale, Asociația Corurilor și Fanfarelor din Banat, secția artistică, Societatea Istorică și Arheologică împreună cu Muzeul Bănățean secția muzeală și etnografică iar Uniunea Femeilor Române din Banat, secția feminină.

Reuniunea de Leptura din Cernăuți-1862

În anul 1862, I. G. Sbiera s-a aflat în fruntea intelectualilor români care au pus bazele “Reuniunii de Leptură” din Cernăuți, devenită,

după numai trei ani „Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina”. Adunând în jurul său pe cele mai luminate minți ale intelectualității bucovinene, organizând filiale în orașele și chiar localitățile rurale mai mari, Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina a îndeplinit, până la unire, același rol pe care l-a jucat Asociațiunea Transilvană Astra. Secretar al Societății Bucovinene a fost desemnat I. G. Sbiera, funcția de președinte fiind ocupată de Mihai Zotta, iar cea de vicepreședinte de Alexandru Hurmuzachi.

Alte societăți științifice

Societatea literară „Ateneul Roman”

În vremea domnitorului Alexandru Ioan Cuza, în anul 1865, mai precis în perioada 28.01 – 09.02 1865, din inițiativa a trei cărturari: Constantin Esarcu, Vasile Urechea-Alexandrescu și Nicolae Kretzulescu, a fost înființată Societatea Literară Ateneul Roman cu trei secții: secția de științe morale și politice, secția de științe naturale, fizice și matematice, secția de literatură și belle arte.

Scopul instituției culturale era unul educativ – răspândirea cunoștințelor științifice și culturale în rândul populației, în special în rândul claselor sociale de mijloc, prin intermediul unor cursuri și conferințe publice. În prima perioadă a existenței instituției de cultură, înainte de construirea Palatului Ateneului, activitatea societății se desfășura într-un salon al Ministerului Instrucțiunii, minister aflat în reședința prințului Constantin Ghica. La inițiativa grupului de intelectuali din cadrul societății, în anul 1885 începe construirea unui nou sediu al societății, adecvat misiunii declarate – Palatul Ateneul Român. Terenul pe care s-a construit impozanta clădire era, la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea, proprietatea familiei Văcăreștilor unde a fost inițial înălțată o Biserică. Ulterior, după dărâmarea Bisericii terenul a devenit proprietatea Societății ecvestre române, care intenționa să construiască un manej pe locul unde fusese Biserica, intenție ce explică forma circulară a clădirii Ateneului Român.

Prima conferință organizată în noul local a fost susținută de Alexandru Odobescu la 14 februarie 1888. Câțiva ani mai târziu, la 24 noiembrie 1890 aici au fost rostite celebrele versuri închinare de Alexandru Vlahuță cu prilejul aniversării a 25 de ani de la înființarea

Societății „Ateneul Roman”: „Voi, toți, care-ați văzut cu cinste/
Stindardul sfânt ce-ați ridicat/ Și care ați pus întâia oară/ Acestui strălucit
palat/ Puteți în adevăr fi mândri/ Și fericiți c-ați izbutit/ A prins viața
visul vostru/ De-acuma drumul e croit!” Printre personalitățile culturii
și științei române care s-au perindat sub cupola Palatului Ateneului
se numără: Nicolae Xenopol, B.St. Delavrancea, B. P. Hasdeu, Victor
Babes și mulți alții.

Societatea Literară Română – Academia Română

În anul 1866 la data de 1 aprilie, la propunerea lui C.A. Rosetti
va lua ființă Societatea Literară Română, prin aprobarea de către
locotenența domnească a regulamentului pentru formarea și funcțio-
narea Societății. Scopul principal al instituției de cultură stabi-
lirea ortografiei limbii române, redactarea unei gramatici și a unui
dicționar-tezaur.

Regulamentul prevedea formarea societății la București și numirea
membrilor de către Ministerul Instrucțiunii și Cultelor. Membrii
urmau să reprezinte toate regiunile populate de români fiind cooptați
inclusiv reprezentanți ai aromânilor. În total erau 19 membri: 7 din
Muntenia, 3 reprezentanți din Transilvania, 3 din Basarabia, 2 din
Bucovina, 2 din Banat și 2 reprezentanți ai aromanilor.

Primii membri ai Societății literare Române au fost: Vasile
Alecsandri, Costache Negruzzi, Vasile Urechea-Alexandrescu, Ion
Heliade Rădulescu, August Treboniu Laurian, C.A. Rosetti și Ion
C. Massimu, la care s-au adăugat în 1867 Titu Maiorescu și Nicolae
Ionescu, Timotei Cipariu, Gavriil Munteanu și George Barițiu,
Alexandru Hașdeu, Constantin Stamati și Ioan Străjescu, Alexandru
Hurmuzaki și Ambrosiu Dimitrovici, (înlocuit apoi de Ioan Sbiera),
Alexandru Mocioni și Vincenșiu Babeș, Ioan D. Caragiani și Dimitrie
Cozacovici.

La prima ședință a Societății , în 1–13 august 1870, s-a hotărât
adoptarea titlaturii „Societatea Academică Română”, primul preșe-
dinte al *Societății Academice Române* a fost Ion Heliade Rădulescu
(până la 1 august 1870).

Instituția nou fondată a fost pentru început o societate națională
enciclopedică. Ea a devenit reprezentativă pentru spiritualitatea
română, reunind oameni de cultură din țară și apoi din întreaga lume.

La 30 martie 1879, printr-o lege specială, Societatea Academică Română a fost decretată instituție națională cu numele de *Academia Română*, funcționând ca for al moralității și independenței științifice. Preocupările sale s-au extins în domeniul artelor, literelor și științei. De atunci, Academia Română funcționează ca forum național recunoscut al cercetării științifice, literare și de creație artistică.

Societatea Română pentru științe

În anul 1890 omul de știință Constantin Istrati va fonda la București „Societatea Română pentru științe”, care în anul 1902, în urma congresului de constituire de la Iași, va deveni „Asociația Română pentru înaintarea și răspândirea științelor”, având la rândul ei o serie de despărțăminte în diverse regiuni ale Țărilor Române: La congres au participat profesori și conferențieri de la Universitățile din București și Iași. Asociația reunea la un loc activitatea tuturor românilor care lucrau pe tărâmul științelor pure și aplicate și care a organizat la București, în septembrie 1903, al doilea congres și prima expoziție științifică din țara noastră.

Societatea regală română de geografie

A fost fondată 15 iunie 1875 de Regele Carol I și a fost recunoscută ca persoană morală și juridică și de instituțiune de utilitate publică prin legea promulgată la 20 februarie 1897. Scopul societatii era acela de a reuni cercetătorii și specialiștii români din domeniul geografiei, după modelul societăților științifice occidentale.

Societatea regală română de geografie era organizată în cinci secții: matematică și astronomie, științe fizicale (adică geografie fizică, observații și cercetări meteorologice și climatologice, științe zoologice, botanice și mineralogice, etnologie și arheologie.

Împreună cu Societatea Academică Română, fondată în anul 1866, a contribuit la punerea bazelor instituționale ale cercetării și învățământului geografic din România.

Societatea pentru Științe matematice

În anul 1910 se va fonda „Societatea pentru Științe matematice”, care va funcționa pe baza statutului „Societății Gazeta Matematică” înființată anterior. De asemenea tot în acea perioadă va lua naștere „Societatea de Științe Matematice și Fizice”

Conservatorul de Muzică și Dicție

O inițiativă demnă de menționat aici, aparținând perioadei interbelice, este înființarea la Sighet, în anul 1935, a *Conservatorului de muzică și dicțiune*, care îl avea ca director și mentor pe Dimitrie D. Stan.

Dupa primul an de funcționare, conservatorul avea 4 clase (teorie muzicală, vioară, canto și pian) și avea înscriși 60 de elevi. Corul și orchestra acestuia au susținut numeroase concerte la Sighet, dar și în alte localități cu tradiție muzicală în epocă: Baia Mare, Vatra Dornei, Cernăuți ș.a. Totul a culminat cu montarea operetei lui Ciprian Porumbescu *Crai nou*, în anul 1936, spectacol jucat și la Vișeu de Sus. Din considerente extra-artistice, conservatorul va fi desființat odată cu ocuparea Maramureșului de către maghiari în anul 1940.

Bibliografie

- [1] Otlacan, E., *Mobilitatea culturală în Europa secolului al XIII-lea și educația matematică în Țările Române*, în *Noema*, vol. IX, 2010, p. 306–309
- [2] Moga, V., *Astra și societatea: 1918–1930*, Presa Universitară Clujeană, 2003
- [3] Pamfil Maței, *ASTRA și rolul ei în cultura națională (1861–1950)*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1986,
- [4] Sibianu, I., Liga Culturala și Fundatiunile prof. N.Iorga, *TRANSILVANIA – Buletin de tehnica a culturii*, anul 66, nr. 6, Noiembrie-Decembrie 1935
- [5] Roman, Rică, *Biblioteca „Școala Ardeleană” Blaj – expresie a iluminismului românesc* – interviu cu prof. Ana Hinescu directoarea instituției, z. *UNIREA*, anul XX, nr. 6139, 27 oct 2010
- [6] Scurtu, E., Nagherneac, A., Secrieru, V., *Carte rară în limba română din colecțiile bibliotecii Contribuții bibliografice*, Fascicula 2, Bibl. St., Univ de Stat „Alec Russo”, Balti, 2003
- [7] Xenopol, A.D., *Istoria Romanilor în Dacia Traiana*, vol. 5, p 239–240

Surse internet

- [8] <http://www.primascoalaromaneasca.ro/>
- [9] <http://www.istoria.md/articol/274>
- [10] <http://www.licsfsava.ro>
- [11] <http://www.bucurestivechisinoi.ro>
- [12] <http://www.bibiloteca-nationala.ro>
- [13] <http://www.bjmures.ro/ro/CarteVeche.htm>
- [14] <http://destinatii.liternet.ro/articol/68/Delia-Oprea/> Prima-școală-românească Începuturi–Vasile-Oltean.html
- [15] <http://www.darnick.com/halmagiu/societati.html>
- [16] <http://www.iasi.djc.ro/ObiectiveDetalii.aspx?ID=251>

- [17] <http://www.artline.ro/Ateneul-Roman-12900-1-n.html>
- [18] www.acad.ro/crifst/doc2010/SocStiint.doc
- [19] [http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Academia_Rom %C3%A2n%C4%83](http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Academia_Rom%C3%A2n%C4%83)
- [20] <http://www.eternulmaramures.ro/2010/03/01/astra-maramureseana-in-perioada-interbelica>